PROFÁNNY A SAKRÁLNY SVET

PROFANE AND SACRED WORLD

Attila RÁCZ

Katedra spoločenských vied
Fakulta ekológie environmentalistiky
Technická univerzita vo Zvolene

Department of social sciences
The Faculty of Ecology and Environmental Sciences
Technical University in Zvolen

Abstrakt: Text článku sa snaží poukázať na problematiku vzťahu posvätného a profánneho sveta. Zaoberá sa otázkou, čo považujeme za sakrálny a čo za profánny svet. Tiež poukazuje na to, že pre religiózneho človeka nie je priestor a čas homogénny. Vykazuje zlomy a trhliny. Obsahuje časti, ktoré sa od ostatných výrazne líšia na rozdiel od ne-náboženského človeka, ktorý síce rovnako vníma určité miesta a časy ako výnimočné, no nie vo vzťahu k niečomu vyššiemu, božskému presahujúcemu svet človeka.

Abstract: The basic idea in this article refers to the fact that there isn't such a thing in this entire world as a non-religious person. Regardless of the lack of sacredness of our world, there still can be found some traces of a religious valuing. Even the profane zone keeps some sort of privileged places, different from others and special, like: the birthplace, the childhood road, and many others. These sort of become Holy Places because they determine a change in the universe of knowledge of the one directly involved. They offer the revelation of a reality different from our day-to-day one. The sacred differs from the profane by the determination of producing a revelation.

Kľúčové slová: sakrálny, profánny, vnímanie

Keywords: sacred, profane, perception

Skúmanie sakrálneho miesta ako priestoru, kde sa stretávajú dva svety, svet duchovný a svet pozemský nie je vôbec nové. Prepojenie psychológie vnímania miesta so skúmaním fenoménu „posvätného“ prináša viacero otázok: nielen ako sa sakrálne miesto utvára ako priestor, v ktorom sa stretávajú „pozemský“ a „nadpozemský svet“, ale i to ako „zvonku“ prichádzajúci „nezasvätení“ (turisti/príslušníci iných náboženstiev) prežívajú priestor posvätných miest.

Profánny a sakrálny

Slovo profánny (svetský, laický, nenáboženský) etymologicky označuje toho, kto zostáva pred chrámom, bez toho, že by do neho vstúpil. Z toho plynie jeho širší

význam – všedný, náležiaci k bežnému životu, teda ako opozitum k slovu posvätný. Analogicky je to teda i ten, kto nie je zasvätený v danej oblasti, kto nemá patričné znalosti.[1]

Profánne je všetko nepremenené, nenaplnené vzťahom k prapôvodnému, božskému, alebo aspoň vyššiemu, než je človek.

Sakrálny predstavuje poriadok vecí oddelený od bežného profánneho sveta. Sakrálne alebo posvätné je to, čo náleží k vyššiemu spôsobu existencie, čo je rešpektované ako absolútna hodnota a čo je nositeľom nadprirodzenej moci. Sakrálnemu sa dá teda priblížiť len prostredníctvom zvláštnych rituálov založených na hlbokej úcte.[2]

Sakrálnemu teda budeme rozumieť ako presahujúcemu človeka niečím vyšším, než je on sám.

Posväcovanie miesta

Veľkú pozornosť vzťahu „profánne - sakrálne“ venoval známy religionista a fenomenológ Mircea Eliade. Poukázal na to, že pre religiózneho človeka nie je priestor homogénny. Vykazuje zlomy a trhliny. Obsahuje časti, ktoré sa od ostatných líšia. „Nepristupuj,“ povedal Hospodin Mojžišovi, „vyzuj si obuv z nôh, pretože miesta, na ktorých stojíš, sú zemou svätou.“ (2. Mojž., 3,5)

Existuje teda svätý, tzn. „silou nabitý“, významný priestor, a existujú iné priestory, ktoré nie sú sväté, a preto bez štruktúry a pevnosti, teda jedným slovom „amorfné“.

Pre profánneho človeka je oproti tomu priestor homogénny a neutrálny. Nie je v ňom zlom medzi kvalitatívne rozdielnymi časťami. Geometrický priestor sa dá v každom smere deliť a ohraničiť, ale z jeho štruktúry nevyplýva žiadna kvalitatívna diferencovanosť, a preto ani žiadna orientácia.

K objasneniu inhomogenity priestoru prežívanú náboženským človekom sa môžu ako príklad uviesť ľubovoľné náboženstvá. No zvoľme si príklad z nášho blízkeho okolia: kostol v modernom meste. Pre veriaceho vytvára tento kostol celkom iný priestor, ako je ulica, na ktorej stojí. Dvere, vedúce do vnútra kostola, naznačujú, že na tomto mieste je priestorová kontinuita prerušená.

Prah, ktorý leží medzi oboma priestormi, naznačuje tiež odstup medzi oboma spôsobmi bytia, profánnym a náboženským. Prah je súčasne aj závora, deliaca čiara, hranica, ktorá delí oba svety, a paradoxné miesto, na ktorom sa tieto dva svety stretávajú, na ktorom sa môže uskutočniť prechod z profánneho do sakrálneho sveta.

[1] Souriau, Étienne. *Encyklopedie estetiky*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1994. s. 703.

[2] Tamtiež, s. 792.

Podobnú funkciu má rovnako aj prah ľudského obydlia, a to je dôvod prečo je prahu pripisovaný tak veľký význam.

Predelom i spojnicou zároveň medzi týmto bezpečným svetom „vnútri“ a neznámym „vonku“, medzi domovom a diaľavou je hlavne prah ako stelesnenie *rite de passage* –prechodového rituálu, s ktorým sa spájalo veľké množstvo predstáv a povier. Prah, ako hovorí Heidegger, „nesie rozmedzie“, nesie stred, kde sa stýka vonkajšok a vnútro – „*prah ako to, čo vydrží niesť rozmedzie, je tvrdý, pretože bolesť ho zmenila na kameň*“.[3] Prah symbolizuje všetky útrapy pútnika, ktorý práve tu zhadzuje zo svojich ramien všetky strasti cesty, dvermi vchádza do svätyne – a s tým vchádza zároveň do svätyne sveta.

Posväcovanie času

Nehomogenita a rozštiepenosť priestoru na sakrálny a profánny sa tak zákonite vzťahuje aj na ďalšiu imanentnú charakteristiku nášho sveta, a tou je čas. M. Eliade popisuje posväcovanie času vo všeobecnej rovine nasledovne:

Spojiť sa opäť s posvätným časom pôvodu znamená stať sa „súčasníkom bohov“, teda žiť v ich prítomnosti, aj keď je táto prítomnosť tajuplná v tom zmysle, že nie je vždy zjavná.[4]

Svätá doba je svojou podstatou reverzibilná. Je vlastne mystickým pračasom, ktorý sa opäť sprítomňuje. Každý náboženský sviatok, každá liturgická doba znamená znovusprítomnenie sakrálneho zážitku z mýtickej minulosti, z doby „na počiatku“. K náboženskej účasti na nejakom sviatku patrí vystúpenie z obyčajného „časového trvania“ a začlenenie sa do mýtického času, ktorý je týmto sviatkom sprítomňovaný. Svätá doba je tak do nekonečna opakovateľná.

Aj nenáboženský človek pozná túto diskontinuitu a heterogenitu času. I pre neho existuje napr. jednotvárna doba práce a čas zábavy a potešenia, skrátka „slávnostný čas“. I on žije v rôznych časových rytmoch a pozná čas rôznych intenzít: pri počúvaní obľúbenej hudby, pri očakávaní milej a v jej prítomnosti pociťuje iný časový rytmus, ako keď pracuje či sa nudí.

Ale predsa existuje medzi ním a náboženským človekom podstatný rozdiel. Ten druhý pozná časové priestory, ktoré sú „posvätené“, ktoré s ostatným časovým priebehom nemajú nič spoločného, ktoré majú inú štruktúru a majú iný „pôvod“, prapočiatočný čas sa znovusprítomní sviatkom. Pre nenáboženského človeka nemá čas ani zlom, ani „tajomstvo“.

---

[3] Heidegger, Martin. *Básnicky bydlí člověk*. Praha: OIKOYMENH, 1993. s. 65.

[4] Eliade, Mircea. *Posvátné a profánní.* Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 64.

V primitívnych a archaických náboženstvách sa prejavuje večné opakovanie božských činov, teda ako „*imitatio dei*“. Svätý kalendár prináša každoročne tie isté sviatky, slávnosti pripomínajúce tie isté mýtické udalosti. Ja v podstate „večným návratom“ obmedzeného počtu božských činov, a to nie len v primitívnych náboženstvách, ale aj vo všetkých ostatných.

Ako vzniká posvätno?

Významný český filozof Jan Sokol[5] na otázku *„Jak se pozná posvátno?“* navrhol, *„že to budou věci a úkony, kterým cizí návštěvník nebude rozumět – na rozdíl od věcí všelidských, jako jsou opatřování potravy, hygiena, péče o rodinu apod.“* Posvätným je podľa toho vždy niečo, čo je zrozumiteľné len v rámci určitého kontextu: *„svatý ostatek mimo relikviář je smetí“.* A opačne: *„prohlásí-li někdo vodu v kbelíku na podlahu za svěcenou, vyvolá tím u věřícího skrupule, ne-li neurózu.“* Posvätné sa vraj pozná tiež tak, že je to čosi neužitočného, čo si však ľudia cenia nezriedka viac než vlastného života.[6]

Ale aký charakter majú miesta, ktoré vyvolávajú v ľuďoch pocit „posvätného“? Pocit sakrálnosti daného miesta môžu vzbudzovať priestory s celkom odlišnými charakteristikami, zaľudnené i prázdne, prírodné ba aj „industriálne“. Podľa výpovedí ľudí sa takmer každé prostredie môže stať „sakrálne“. Neexistujú presné znaky priestoru, ktoré by mohli byť zodpovedné za vyvolanie pocitu „posvätnosti“. Skôr než fyzická podoba miesta, je to jeho spoločenský význam, jeho príbeh známy v spoločnosti, jeho reputácia, čo z neho činí miesto vnímané ako posvätné, alebo naopak ohrozujúce, pre jednotlivca či skupinu.

Skutočná viera začína prerušením všednosti. Človek sa pozastaví, niekedy preto, že už ďalej nemôže, inokedy preto, že v tej chvíli ďalej nemusí, vzhliadne od svojej zaneprázdnenosti a naraz si uvedomuje nesmierny presah kozmu. Nekonečné nebo nad mnou, nezbadateľná hĺbka vo mne samom. Nemecký filozof Rudolf Otto to označuje ako *mysterium tremendum et fascinans,* tajomno, z ktorého behá mráz po chrbte, ktorý však napriek tomu vábi. Prerušenie zaneprázdnenosti ako by otvorilo okná k rozmeru posvätného.[7]

Samotný pohľad na nebeskú klenbu stačí, aby vyvolal náboženskú skúsenosť. Nebo sa javí nekonečné, transcendentné. Nebo je bezpochyby „*ganz andere*“ vo vzťahu k onej ničotnosti, ktorú predstavuje človek a jeho okolie. Transcendencia sa zjavuje pri

---

[5] Jan Sokol - je významný český kresťanský filozof, prekladateľ filozofických textov, vysokoškolský profesor na Karlovej Univerzite a publicista. Bol tiež poslancom a ministrom školstvaa v ČR v 1998.

[6] Neubauer, Zdeněk. O posvátnosti místa – Genius loci. In *O posvátnu.* Praha: Česká křesťanská akademie, 1993. s. 55.

[7] Kohák, Erazim. *Post scriptum: psové.* Praha: Panglos, 1996. s. 29.

samotnom uvedomení si nekonečnej výšky. „Najvyššie“ sa samo o sebe stáva atribútom božstva.[8]

Sakrálny priestor ako gýč a banka ako katedrála

Vo svojom hlavnom diele „Podstata kresťanstva“ (1841) postavil Ludwig Feuerbach[9] základnú kresťanskú poučku, podľa ktorej Boh stvoril človeka podľa svojho obrazu, „na hlavu“: človek vytvoril boha podľa obrazu svojho – svätý nie je boh, ale jeho tvorca, človek.

Feuerbach všímajúc si evolučnú podmienenosť ľudskej kultúry a s ňou spojené videnie a chápanie dobového človeka boha a náboženstva konštatuje, že: „Kde sa človek uzatvára do domov, tam uzatvára i svojho boha do chrámov. Chrám je prejavom hodnoty, ktorú človek dáva krásnej budove. Chrámy k pocte náboženstva sú v skutočnosti chrámy k pocte staviteľského umenia.“

Nemenej zaujímavé úvahy prezentuje vo svojej knihe „Technika a človek“ aj nemecký náboženský filozof a teológ Romano Guardini – keď sa čitateľa snaží upozorniť na to, že ani to, ak aj je nejaké dielo inšpirované sakrálnym motívom ho automaticky ešte neoprávňuje byť umiestnené v sakrálnom priestore, pretože mnohokrát môže ísť po umeleckej stránke o gýč.

Podľa Guardiniho je sakrálny gýč dnes veľmi rozšírený, pretože je: „gýč vtieravý ako lepkavá mucholapka. Nalepí sa na mozog a musí sa vynaložiť nekonečná námaha, aby sme sa ho zbavili. Pomyslite si len na hrozné náboženské obrazy v kostoloch, kalendároch a pobožných knižkách každého druhu. Ako sa len zhanobila postava Krista!“[10]

Príčinou tejto negatívnej zmeny je podľa Guardiniho jednak to, že dnes: „Každý siaha po všetkom. Všetky filozofické problémy, celé umenie, všetky historické udalosti, každá osobnosť, až po posledné tajomné spomienky, listy a vyznania, každá náboženská hodnota až po svedectvá najhlbšieho tajomstva – všetko sa ponúka na trhu.“[11]

Ale jednak je táto zmena spôsobená aj oveľa hlbšími celospoločenskými zmenami a priam ironicky konštatuje: „*Divadlá staviame v tvare svätýň, banky ako katedrály, nájomné domy s palácovým priečelím. Všedný deň sa podobá sviatku. Práca sa vykonáva na podpätkoch a v hodvábnych blúzočkách. Slávnosť už nemá pôvodný*

---

[8] Eliade, Mircea. *Posvátné a profánní.* Praha: OIKOYMENH, 2006. s. 82.

[9] Ludwig Andreas Feuerbach (1804 - 1872) nemecký novoveký filozof, mladohegelovec, jeden z iniciátorov antropologizmu.

[10] Guardini, Romano. *Technika a človek*. Trnava: Dobrá kniha, 2001, s. 61.

[11] Tamtiež, s. 60.

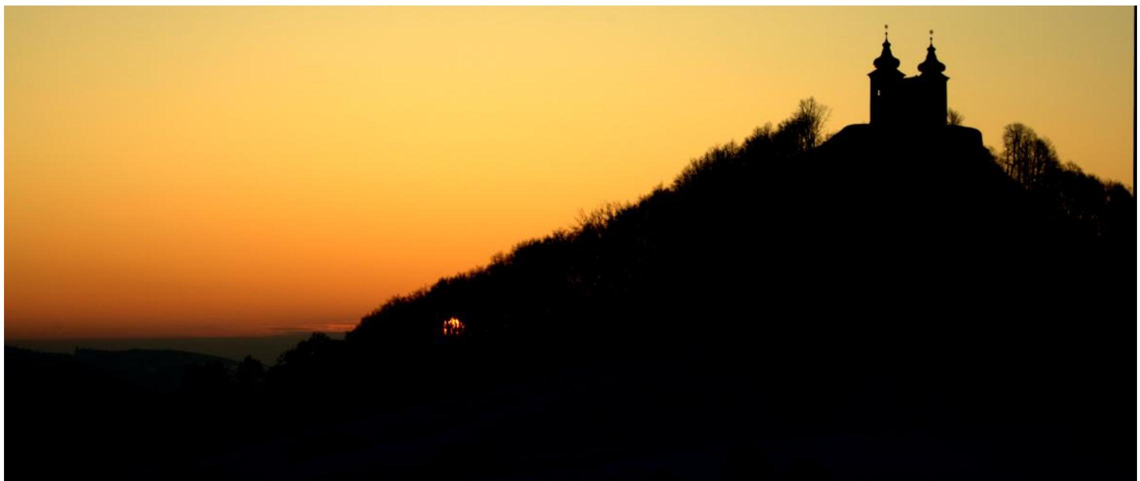
charakter. Človek sa hrá na pána – a ako často sa tým zosmiešňuje! – lenže ním nie je, len má peniaze.“[12]

Profánny človek v sakrálnom priestore

Pokiaľ za ideálny prípad považujeme „neproblematické“ používanie určitého priestoru (napríklad i jeho „nevýznamnosť“), symbolickým vylúčením nejakej skupiny ľudí z konkrétneho priestoru vzniká naopak jeho „problematickosť“. Tou môže byť pocit nepatričnosti pri pohybe týmto priestorom, pocit neistoty, či jeho prežívanie ako „cudzieho“, či nepríjemného, prípadne až ohrozujúceho.

Nie je to existencia charakteristiky samotná, ale jej spojenie s „príbehmi“, so znalosťou pravidiel a zákazov vzťahujúcich sa na ich nositeľov v danom sakrálnom priestore. V tejto situácii z nich ich charakteristika (príslušnosť k inému náboženstvu či ich nenáboženskosť) činí skupinu s obmedzeným prístupom k používaniu daného priestoru, stavia ich do nižšej pozície oproti „normálu“. Je však možné, aby i iné atribúty, napríklad vek či pohlavie, ale i znaky, etnickej menšiny negatívne vnímané dominantnou skupinou, sa stanú základom pre problematické prežívanie pohybu sakrálnym priestorom.

Charakteristiky sa kombinujú a tým zlepšujú či zhoršujú pozíciu ich reprezentanta. Je ale dôležité zdôrazniť, že táto pozícia neznamená ani tak reálne ohrozenie, prejavuje sa však v pocitoch, ktoré sakrálny priestor vyvoláva.

Obr.1: *Kalvária v Banskej Štiavnici (foto autor)*

[12] Tamtiež, s. 59.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] KOHÁK, E. 1996. Post scriptum: psové. Praha: Panglos, 1996. 76 s. ISBN 80-9022-050-9.

[2] ELIADE, M. 2006. Posvátné a profánní. Praha: OIKOYMENH, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7.

[3] NEUBAUER, Z. 1993. O posvátnosti místa – Genius loci. In *O posvátnu.* Praha: Česká křesťanská akademie, 1993. 55–73 s. ISBN 80-85795-01-9.

[4] GUARDINI, R. 2001. Technika a človek. Trnava: Dobrá kniha, 2001, 111 s. ISBN 80-7141-330-5.

[5] SOURIAU, É. 1994. Encyklopedie estetiky. Praha: Victoria publishing, 1994. 939 s. ISBN 80-85605-8-X.

[6] HEIDEGGER, M. 1993. Básnicky bydlí člověk. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1993. 187 s. ISBN 80-85241-40-4.

[7] KRCHNÁK, P. 2001. O humanizácii alebo o (znovu)zrodení ľudskosti. In: Acta Facultatis Ecologiae, Vol. 8, Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 185-202. s. ISBN 80-228-1128-9.

Adresa/y autora/ov:

Mgr. Attila RÁCZ
Technická univerzita vo Zvolene
Fakulta ekológie a environmentalistiky
Katedra spoločenských vied
T.G.Masaryka 24
96053 Zvolen
e-mail: racz@vsld.tuzvo.sk